

МАКЕДОН

Галина Миколаївна
g.makedon@ukr.net

УДК 631.115.11:[64.03:005.591.6]

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ І ФОРМУВАННЯ СПОЖИВАННЯ
ТА ЗАОЩАДЖЕНЬ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯPECULIARITIES OF RESEARCH AND FORMATION OF
CONSUMPTION AND SAVINGS OF THE RURAL POPULATIONDOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2020.9.5>к.е.н., старший викладач, ВП НУБіП
України "Ніжинський агротехнічний
інститут"**MAKEDON Halyna Mykolaivna** – PhD in Economics, Senior Lecturer, Nizhyn Agrotechnical Institute

У статті розглянуто особливості дослідження та збору статистичної та аналітичної інформації стосовно сукупних витрат домогосподарств, зокрема рівня їх споживання та заощаджень. Закцентовано увагу на достатній періодичності, існуванні альтернативних опитувань, окрім Держаного комітету статистики України. Водночас приділено увагу значній частці недостовірності, оскільки домогосподарстві не несуть жодної відповідальності за подані недостовірні дані. Розглянуто Стратегію розвитку фінансового сектору України до 2025 р., особливо положень про фінансову грамотність населення. Наведено орієнтовну схему покращення фінансування сільських територій. Наголошено, що сільські домогосподарства мають високий рівень до заощаджень і саме ці ресурси можуть стати потужним інвестиційним ресурсом для регіонального розвитку. Наведено способи активізації інвестиційної активності сільського населення.

* * *

В статье рассмотрены особенности исследования и сбора статистической и аналитической информации о совокупных расходах домохозяйств, в частности уровня их потребления и сбережений. Акцентировано внимание на достаточные периодичности, существование альтернативных опросов, кроме подержанного комитета статистики Украины. В то же время уделено внимание значительной части недостоверности, поскольку домохозяйстве не несут никакой ответственности за представленные недостоверные данные. Рассмотрены Стратегию развития финансового сектора Украины до 2025 г., особенно положений о финансовой грамотности населения. Приведены ориентировочную схему улучшения финансирования сельских территорий. Отмечено, что сельские домохозяйства имеют высокий уровень к сбережениям и именно эти ресурсы могут стать мощным инвестиционным ресурсом для регионального развития. Приведены способы активизации инвестиционной активности сельского населения.

* * *

The article considers the features of research and collection of statistical and analytical information on the total expenditures of households, in particular the level of their consumption and savings. It has been stated that households have not been given due attention in the economic sphere for a long time, although they are integral subjects of the economic system. This still affects the quality of the information received and, accordingly, the conclusions and recommendations. Emphasis is placed on sufficient periodicity, the existence of alternative surveys, in addition to the State Statistics Committee of Ukraine. At that time, attention was paid to a significant proportion of inaccuracies, as households are not responsible for the inaccurate data provided. One of the psychological reasons is the unwillingness to show the true amount of income, because you have to pay taxes. And the culture of a bona fide taxpayer in the majority of the population is not yet fully formed. The Strategy for the Development of the Financial Sector of Ukraine until 2025 is considered. Improving the financial literacy of the population is one of the priority tasks of business and education. In order to rationalize their expenses, household members must have information about their structure. An approximate scheme for improving the financing of rural areas is given. It is emphasized that rural households have a high level of savings and these resources can become a powerful investment resource for regional development. The share in financing the cooperative (basic economy) can also be borne by the local population. This is an opportunity to receive income from their savings and improve the economic and social condition of their own locality. Ways of activating investment activity of the rural population are given. Only by learning to build their consumer spending wisely will households be able to increase some of their savings, thus ensuring their well-being, which is part of the stability of Ukraine's financial and economic system as a whole.

Ключові слова: домогосподарства, споживання, заощадження, фінансова грамотність, інвестиційна активність, кооперація

Ключевые слова: домохозяйства, потребление, сбережения, финансовая грамотность, инвестиционная активность, кооперация

Keywords: households, consumption, savings, financial literacy, investment activity, cooperation

ВСТУП

Одним з основних завдань держави є досягнення раціонального рівня диференціації споживання і заощадження населення. Лише прийняття науково-об-

ґрунтованих пропозицій може забезпечити створення умов для вирішення таких соціально-економічних завдань, як подолання спаду виробництва, забезпечення гідного рівня життя, скорочення диференціації

людей за рівнем доходів і матеріально-майнової забезпеченості, формування середнього класу, створення механізму перерозподілу доходів з метою інвестування економіки та виходу на траєкторію стійкого економічного зростання.

Економічні дослідження сутності і механізму формування споживання та заощадження домогосподарств змінювалися разом із суспільно-політичним устроєм, культурними традиціями та розвитком технологій. Найбільш значний внесок у розробку даного питання серед сучасних дослідників зробили: В. Базилевич, Г. Башнянін, М. Бутко, О. Васильєв, О. Ватаманюк, А. Вдовиченко, А. Гальчинський, Г. Герасименко, В. Глухов, Л. Головка, І. Дементьєва, С. Драган, О. Дяконенко, Т. Єфременко, В. Жаховська, П. Зайцев, Т. Заяць, Т. Калашнікова, Ю. Кашин, Б. Кваснюк, Т. Кізіма, Ю. Когатько, Г. Краєвська, І. Ксьонжик, Е. Лібанова, Л. Лісогор, А. Луценко, О. Макарова, С. Ничипоренко, І. Осипова, В. Радаєв, Б. Ракитський, М. Савлук, А. Слепокупов, М. Талавири, В. Фомішина, О. Хмелевська, Л. Черенько, А. Чернов, С. Шашнов, П. Шваб, В. Шевалдіна, В. Шишкін, А. Шохін, С. Юрій, Ю. Янєль.

МЕТА статті полягає у розробці теоретико-методологічних засад та практичних рекомендацій стосовно напрямів покращення формування споживання та заощаджень сільського населення України.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для розв'язання поставленої мети застосовувалися такі методи дослідження: історичний, системного аналізу, логічного узагальнення, статистичного аналізу, нормативно-правовий. Інформаційну базу дослідження склали Конституція України, Закони України, Укази Президента України, нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, матеріали Державної служби статистики України, Національного інституту стратегічних досліджень, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства соціальної політики України, інформаційні та аналітичні матеріали, публікації провідних вчених у періодичних виданнях, ресурси мережі Інтернет.

РЕЗУЛЬТАТИ

Тривалий час домогосподарствам не приділялася належна увага в економічній сфері, хоча вони є невід'ємними суб'єктами економічної системи. Це і нині впливає на якість отриманої інформації і відповідно висновків і рекомендацій. В Україні отримання інформації про домогосподарства вперше передбачалося Програмою Першого Всеукраїнського перепису населення. У попередні переписи населення замість поняття «домогосподарство» використовувалося поняття «сім'я». Перехід від «сім'ї» до «домогосподарства» здійснений для можливості міжнародних зіставлень за демографічними та соціально-економічними показниками.

У результаті аналізу однією з ключових проблем було отримання інформації. Особливість сучасних соціологічних опитувань, на основі яких і формуються статистичні дані, полягає в тому, що домогосподарства свідомо не бажають показувати справжній розмір своїх доходів і відповідно заощаджень, а також несвідомо відносять до витрат виплати з погашення креди-

тів, внески до пенсійного та страхових фондів тощо, тоді як за економічним змістом – це заощадження. Дані державного комітету статистики демонструють заощадження на макrorівні лише двома групами показників: накопичення нефінансових активів та приріст фінансових активів, що є недостатнім для детального аналізу. Періодичність даної інформації загалом є задовільною. Це щоквартальні показники, що відображають зміни серед населення. Та більшість реформ проваджуваних державою проводиться для населення і саме його реакція є основним критерієм про успішність впровадження будь-яких змін в економічному середовищі. Саме тому існує багато додаткових періодичних опитувань, що проводяться не лише Державним комітетом статистики.

Але дані, пов'язані з обсягами надходжень, а відповідно і витрат домогосподарств, не показують об'єктивну ситуацію, оскільки на відміну від інших суб'єктів економіки (підприємств, зокрема малого бізнесу), вони не подають ніякої офіційної звітності (такої, за достовірність якої нестимуть відповідальність перед державою) і їхні сукупні витрати відомі достовірно лише їм самим, та й то не завжди. Часто певна (значна) їх частина знаходиться у тіньовому секторі економіки і не відображається в жодних документах і звітах.

Однією із психологічних причин небажання показувати істинні розміри доходів, оскільки доведеться сплачувати податки. А культура добросовісного платника податків у більшій частини населення ще не сформована остаточно.

Крім того, у питаннях розподілу доходів на споживання і заощадження податки відіграють неодноразову роль. Відомо, що деякі експерти вважають, що у світі є тільки один спосіб наситити територію грошима – це прибрати мита, податки та дозвілну систему, надати максимальну свободу створювати бізнес і заробляти гроші. Чим менше роль держави в економіці, тим більше грошей у населення. Вільний рух валюти, вільне переміщення товарів, безмитна зона, територія вільного підприємництва, територія економічної свободи – це одна із позицій сучасності. З цього погляду податки «вбивають» заощадження, якщо говорити про домогосподарства з низькими доходами. І це ще більше погіршує їх фінансовий стан. Адже податки можна назвати пасивними фінансами відносно домогосподарства, а заощадження, що відповідно можна трансформувати в інвестиції – активними.

Під оптимізацією структури сукупних витрат сільського населення ми розуміємо збільшення частки заощадження, і відповідно зниження споживання, оскільки це є метою на макrorівні. Один із очевидних шляхів – збільшити рівень доходів населення. Адже процеси розрахунку споживчого кошика, прожиткового мінімуму і відповідно мінімальної заробітної плати є взаємопов'язаними процесами. І на даний момент – це «замкнуте коло» бідності, оскільки реально жоден з цих показників не задовольняє навіть базові потреби домогосподарства. Тобто в умовах податкового тиску і низького рівня доходів населення не має необхідного соціального захисту, а через неможливість заощаджувати (і вже як наслідок), примножувати власні доходи.

Законодавство України не регулює належним способом економічний та фізичний доступ усіх верств населення до продовольства, що є одним із основних вимірів продовольчої безпеки держави згідно із загальновизнаною міжнародною практикою. Відсутність дієвого механізму моніторингу продовольчої безпеки усіх верств населення унеможливорює побудову ефективної моделі адресної фінансової соціальної допомоги. Саме тому необхідним є запровадження Індексу продовольчої безпеки домогосподарств (HFIAS – Household Food Insecurity Access Scale), який за результатами опитування домогосподарств, визначатиме існуючі проблеми у доступі різних верств населення до їжі та дозволить виявляти відповідні продовольчі потреби населення. На основі даних Індексу необхідно формувати державні програми соціальної допомоги, спрямовані на забезпечення продовольчої безпеки усіх верств населення.

Сільські домогосподарства сприймають як виробників сільськогосподарської продукції, та не розглядають як інвесторів. Це упущення, тим більш у зв'яз-

ку із гострою необхідністю відновлення та розвитку інфраструктури сільських територій. Загалом удосконалену сучасну схему фінансування сільських територій зображено на рис. 1. Важливою складовою є пропаганда, найперше серед населення, що через збалансовану регіональну політику та розширення спектра нефінансових послуг для населення – потенційних інвесторів, призведе до покращення фінансового стану сільських домогосподарств.

Заощадження з психологічного погляду є економією. Для сімей з середніми і низькими доходами фактично – це є свідомо відмова від блага сьогодні для отримання більшого блага в майбутньому. І для цього потрібен суттєвий мотив. Тому саме мотивація має стати рушійною силою для збільшення заощаджень населення. Якщо ж говорити про сільські домогосподарства, то мотив у них і так надзвичайно високий, що підтверджується їхньою схильністю до заощадження. Наступний мотив – не просто заощаджувати, а перетворювати свої заощадження в актив, що буде приносити дохід.

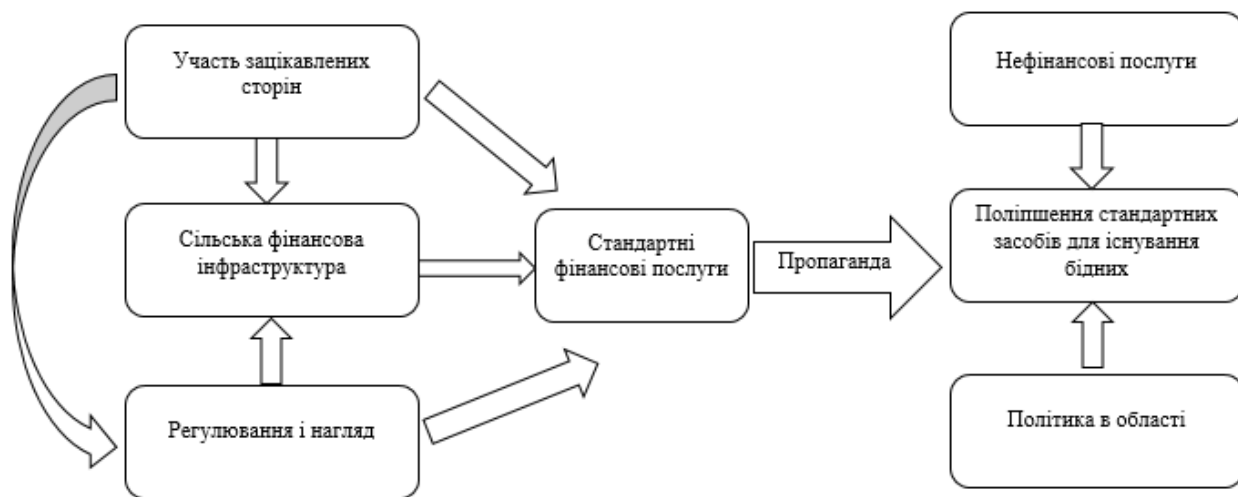

Рис. 1. Сучасна схема фінансування сільських територій

Заощадження домогосподарств сільської місцевості можуть стати стартовим капіталом для розвитку інфраструктури села. Частку у фінансуванні кооперативу (базового господарства) також може взяти на себе місцеve населення. Це можливість отримувати доходи від своїх заощаджень і покращувати економічний і соціальний стан власного населеного пункту. Кооперативний рух у селах – це приклад об'єднання інвестицій, громадянської активності та підтримки з боку влади. Кооперативний рух дозволяє створювати міцний сільський «середній клас», який є основою для сильної і незалежної економіки. І це сприяє відродженню сіл. Та це лише один варіант. Інвестиційна діяльність у класичному її розумінні є також актуальною. А для цього не вистачає економічних знань сільського населення.

Підвищення фінансової грамотності населення – одне із першочергових завдань бізнесу і освіти. Досі не лише для сільського, а й для більшості населення України торги на фондовій біржі, механізми страхування, реальні інвестиції залишаються складним і

незрозумілим явищем. Крім того, основним видом заощаджень залишається готівка, що є наслідком нерозуміння всіх механізмів заощадження і інвестування. Тому на рівні сільських і районних рад мають функціонувати певні консультаційні пункти, проводитися виїзди семінари та тренінги.

Нині в Україні вже реалізовано низку заходів для підвищення рівня фінансової грамотності населення. Так, фахівцями Національного банку України підготовлено проєкт Концепції розроблення та поетапного впровадження цільових програм підвищення фінансової грамотності населення в Україні. Також Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України разом із Національним банком України та Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) з 2013 р. розпочав дослідно-експериментальний освітній проєкт із підвищення рівня фінансової грамотності української молоді, розрахований на сім років. Однак вжиття поодиноких заходів навряд чи суттєво вплине на підвищення рівня фінансової грамотності населення України без системного підходу до вирішення цієї

проблеми. Тому, не зважаючи на певні позитивні зрушення у напрямі підвищення рівня фінансової грамотності населення України, досі не прийнято документа, який би розкривав стратегічне бачення щодо відповідної політики. У січні 2020 р. було схвалено Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 р., яка стала черговим важливим кроком на шляху розбудови у нашій державі ефективної системи захисту прав споживачів фінансових послуг. Стратегія спрямована на формування комплексної системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг, а її реалізація має сприяти фінансовій стабільності та зростанню добробуту громадян, забезпеченню належної якості надання фінансових послуг, стане на заваді застосуванню дискримінаційної стосовно споживачів практики роботи фінансових установ тощо. Одним із принципів реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг у зазначеній Стратегії визначено «сприяння підвищенню рівня фінансової грамотності та обізнаності споживачів фінансових послуг». Крім того наприкінці вересня 2019 р. прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав споживачів фінансових послуг», який врегулював найважливіші питання у стосунках громадян та фінансових установ та усунув прогалини й неузгодженості у системі захисту прав споживачів фінансових послуг. Слід зауважити, що Організація економічного співробітництва та розвитку тлумачить «фінансову освіту» як

процес, у результаті якого споживачі вдосконалюють свої знання про фінансові послуги та про ризики їх використання з метою здійснення усвідомленого вибору, отримують інформацію щодо органу, до якого слід звертатися за допомогою. Таке визначення цілком об'єктивно підпадає під поняття «фінансова грамотність». Беручи до уваги рекомендації ОЕСР, стратегічний документ щодо фінансової грамотності повинен:

- визнавати важливість фінансової грамотності, зокрема на законодавчому рівні, та окреслювати її значення і сферу впливу на державному рівні у взаємозв'язку з визначенням національних потреб і прогалин;
- передбачати взаємодію різних зацікавлених сторін, а також ідентифікацію національного лідера або координуючого органу (ради);
- містити дорожню карту щодо досягнення конкретних і заздалегідь визначених цілей упродовж певного періоду часу;
- забезпечувати керівництво для застосування індивідуальних програм, щоб ефективно та належним чином зробити свій внесок у національну стратегію.

Розроблення та реалізація стратегічного документа з підвищення рівня фінансової грамотності населення України має відбуватися у кілька етапів і ґрунтуватися на Принципах високого рівня з розроблення національних стратегій фінансової освіти (табл. 1).

Таблиця 1

Етапи та основні засади розроблення та реалізації стратегічного документа щодо підвищення рівня фінансової грамотності населення України

№	Етапи	Зміст етапу	Заходи/ принципи
1	Підготовчий	Підготовка стратегічного документа: визначення сфери його застосування та цілей шляхом проведення оцінки, зіставлення та консультації	1. Узагальнення та оцінки існуючих ініціатив 2. Проведення оцінки потреб населення та ключових питань політики 3. Проведення консультацій 4. Визначення рівня національної обізнаності та комунікації
2	Розроблення	Визначення механізму управління та ролі основних зацікавлених сторін у розробленні та реалізації стратегічного документа Розроблення «дорожньої карти» стратегічного документа: ключові пріоритети, цільові аудиторії, оцінка впливу та ресурси	1. Визначення провідної установи 2. Визначення особливостей координації та ролі відповідальності різних зацікавлених сторін (органів державної влади, фінансових установ та міжнародних організацій) 1. Загальне визначення цілей та політики пріоритетів 2. Визначення цільових аудиторій 3. Проведення загальної оцінки впливу 4. Визначення необхідних ресурсів
3	Реалізація	Впровадження стратегічного документа: канали поширення інформації та оцінка програм	1. Застосування методів поширення інформації, тренінгів та інструментів 2. Визначення впливу та проведення оцінки програм

Та слід особливу увагу у даному процесі приділяти сільському населенню.

Заощадження – категорія, що до певного часу залишається відомою лише самому домогосподарству. Крім того, домогосподарства сільської місцевості знову ж таки через відсутність фінансової грамотності не сприймають заощадження як інструмент для збільшення свого капіталу. Бо заощадження в готівковій формі (що є найпопулярнішою серед сільського населення) через інфляцію з часом знецінює їх. А споживання у психологічному розумінні знаходиться «на виду» і в силу ментальності українського народу, цей фактор є надзвичайно важливим. Адже кожне домогосподарство прагне відповідати споживчому рівню

свої соціальної категорії. Цей рівень не співпадає не зі споживчим кошиком, ні з портретом середньостатистичного українця, він визначається оточенням, його традиціями, пропагандою.

Як говорилося раніше, сучасна поведінка індивіда на ринку піддається пропаганді моделі «життя в кредит» (або використання раніше надбаних заощаджень), яка дає змогу «розігрівати» попит і спонукати споживача до взяття різного роду кредитів: іпотечних, споживчих тощо.

ВИСНОВКИ

Для того щоб раціоналізувати свої витрати, члени домашніх господарств повинні володіти інформацією про їх структуру. Емпіричні спостереження засвідчу-

ють, що українці не лише не планують майбутні витрати, а й навіть достеменно не знають, на які цілі витратили останню зарплату. Відомо, що у розвинутих країнах світу культура контролю за особистими витратами в умовах надлишку товарів і послуг формувалася десятиліттями.

Отже, навчившись грамотно будувати свої споживчі витрати, домогосподарства зможуть збільшити частину власних заощаджень, тим самим забезпечивши свій добробут, що є складовою стабільності фінансово-економічної системи України в цілому.

Список використаних джерел

1. USAID. URL: <https://www.usaid.gov/uk/ukraine>
2. Гуржий Т.О. Удосконалення державної політики щодо фінансів домогосподарств: дис. ... к-та екон. наук : 08.00.08 / Дніпров. держ. тех. ун-т. Кам'янське, 2019. 261 с.
3. Карпінський Б.А. Фундаменталізація поведінкових фінансів у системі домінуючої взаємодії державотворчого патріотизму націй. Проблеми економіки. 2020. Випуск 2. С. 347-355.
4. Кізіма Т., Кізіма А. Домогосподарства на фінансовому ринку України: поведінково-мотиваційний аспект. Світ фінансів. 2016. № 3(48). С. 89-101
5. Міністерство соціальної політики України: веб-сайт. URL: <http://www.minfin.gov.ua/>
6. Національний інститут стратегічних досліджень при Президенті України. URL: <http://www.niss.gov.ua>.
7. Носова Є. Заощадження домогосподарств як джерело інвестиційних ресурсів в Україні. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер. «Економіка». 2015. №2 (167). С. 73-80.
8. Річний звіт НКЦПФР за 2019 рік «Ринок цінних паперів України: повне перезавантаження». URL: <https://www.nssmc.gov.ua/documents/pro-zatverdzhennia-richnoho-zvitu-natsionalnoi-komisii-z-tsinnikh-papiriv-ta-fondovoho-rynku-richnyi-zvit-nktsprf-za-2019-rik/>.
9. Стратегія подолання бідності. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-2016-%D1%80#n10>
10. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy2025.pdf?v=4

References

1. USAID. URL: <https://www.usaid.gov/>
2. Hurzhyi T.O. Improving public policy on household finances: diss. ... PhD in economics: 08.00.08. Kamianske, 2019. 261 p. (in Ukrainian)
3. Karpinskyi B.A. Fundamentalization of behavioral finance in the system of dominant interaction of state-building patriotism of nations. Problems of the economy. 2020. Issue 2. pp. 347-355. (in Ukrainian)
4. Kizyma T., Kizyma A. Households in the financial market of Ukraine: behavioral and motivational aspect. The world of finance. 2016. № 3(48). pp. 89-101 in Ukrainian)
5. Ministry of Social Policy of Ukraine: website. URL: <http://www.minfin.gov.ua/> (in Ukrainian)
6. National Institute for Strategic Studies under the President of Ukraine. URL: <http://www.niss.gov.ua> (in Ukrainian)
7. Nosova Ye. Household savings as a source of investment resources in Ukraine. Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics Series». 2015. №2 (167). pp. 73-80. (in Ukrainian)
8. NSSMC Annual Report for 2019 «Ukrainian Securities Market: Full Reset». URL: <https://www.nssmc.gov.ua/documents/pro-zatverdzhennia-richnoho-zvitu-natsionalnoi-komisii-z-tsinnikh-papiriv-ta-fondovoho-rynku-richnyi-zvit-nktsprf-za-2019-rik/> (in Ukrainian)
9. Poverty reduction strategy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-2016-%D1%80#n10> (in Ukrainian)
10. Strategy for the development of the financial sector of Ukraine until 2025. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy2025.pdf?v=4 (in Ukrainian)